

самопознание, творческий потенциал личности, научно-исследовательские способности.

Valentina Konovalchuk. Psychological Preconditions of Personality's Life and Creativity Implementation.

The main approaches to the study of psychological factors of creative personality's activity are considered in the article. Special attention is paid to the research activity as a kind of creative activity. Psychological defence mechanisms are viewed as psychological mechanisms of personality's life and creativity implementation. The results of the empirical research show the dependence of the creativity index and primary school teachers' personal problems. The author underlines the essential role of psychological trainings based on diagnostic and corrective work in solving the problem of individual's scientific and research potential development.

Key words: *life and creativity implementation, creative process, psychological defence, creativity, personal problem, self-cognition, creativity potential, scientific and research skills.*

УДК 155.9

Т. В. Шелег

**ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ
ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ НА ЕТАПІ РАННЬОГО ОНТОГЕНЕЗУ**

У статті аналізуються соціальні та психологічні передумови розвитку творчих здібностей як необхідних складових навчально-дослідницької активності дитини. Особлива роль відводиться самоактуалізації як основному чиннику розкриття творчого потенціалу особистості, а також ролі сім'ї та педагога у цьому процесі. Окреслюються вихідні науково-психологічні засади розробки проблеми розвитку навчально-дослідницьких умінь учнів.

Ключові слова: *творча діяльність, навчально-дослідницькі уміння, самоактуалізація, соціальна ситуація розвитку, творчий потенціал.*

Постановка проблеми. Сучасний темп розвитку суспільства та зумовлена цим потреба модернізації системи освіти передбачають підвищення вимог до виявлення і розвитку особистісного потенціалу усіх учасників педагогічної взаємодії. Особливої актуальності у цьому контексті набуває проблема розвитку творчих здібностей учня як складових навчально-дослідницьких умінь, які є винятково важливими у розгортанні пізнавальних процесів, оскільки забезпечують успішність навчальної діяльності.

Метою статті є розгляд навчально-дослідницьких умінь у системі творчих здібностей особистості. А оскільки їх характерною рисою є

формування на ранніх етапах онтогенезу та імперативність у подальших періодах, тому вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на особливостях дитинства як періоді активного розвитку творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу. Дитинство правомірно вважається найбільш значущим періодом розвитку людини, це – пора зародження особистості, час, коли людина стрімко розвивається в тілесному, розумовому, емоційному, вольовому і духовному відношенні. Особистісне становлення дитини було об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Ключовими у розвитку особистості дитини вважаються: реакція на зовнішні подразники, в тому числі емоційна підтримка, похвала тощо (Д. Уотсон, Е. Торндайк, Б. Скіннер); предметно-перетворювальна діяльність (Л. Божович, П. Гальперін, О. Запорожець, О. Леонт'єв); взаємодія дитини з соціальним оточенням (Дж. Мід, К. Левін, А. Валлон, Д. Ельконін); імітація та наслідування дій дорослих (А. Бандура); інтелект (Ж. Піаже); розвиток наявних у дитини задатків під впливом середовища (В. Штерн); реалізація вродженого потенціалу (А. Маслоу, К. Роджерс); біологічні фактори, зокрема спадковість (П. Блонський).

Аналіз наукової літератури з окресленої проблеми дає підстави для висновку, що психічний розвиток дитини зумовлюється біологічними, генетичними факторами, а також факторами природного та соціального середовища. Знаходячись під їх впливом, кожна особистість проходить свій специфічний шлях становлення.

Як свідчать науково-психологічні дослідження, дитина народжується з певним потенціалом, закладеними генетично задатками. У психології задатки тлумачаться як вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, що є природною основою для розвитку здібностей людини. Натомість, здібності розглядаються як індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність виконання певного виду діяльності.

Творчі здібності дитини розвиваються та реалізуються у дитячій творчості, котра являє собою продуктивну форму інтелектуальної активності та самостійної діяльності дитини, в процесі якої вона відступає від зразка і стереотипу, експериментує, видозмінює навколишній світ, створює щось нове. Творча діяльність тісно пов'язана з інтелектуальним і особистісним розвитком дітей. Тому основними засобами її розвитку є стимуляція пізнавальної активності дітей, їх знайомство з різними сферами предметного і соціального світу, формування адекватної віковій провідної діяльності, стійких інтересів, наполегливості, ініціативності, самостійності [5, с. 35].

Виховуючись у сім'ї, дитина отримує перший досвід людських взаємин з батьками, що можуть стати поштовхом до розвитку її пізнавально-творчого потенціалу або, навпаки, знівелювати його. Тому

важливою у цьому плані є «соціальна ситуація розвитку». Термін, запропонований Л. Виготським, використовується для позначення притаманних певному вікові відносин між дитиною та її оточенням.

Аналіз соціальної ситуації розвитку дозволяє виділити два плани стосунків дитини з суспільством (Л. Виготський): відносини «дитина – суспільний дорослий» (як представник соціальних вимог та норм); відносини «дитина – близький дорослий і одноліток», через які реалізуються індивідуально-особистісні стосунки. Соціальна ситуація розвитку включає такі сфери взаємин, як сім'я, дитячий садок, школа, спілкування з близькими однолітками та ін. Соціальна ситуація розвитку обумовлює спосіб життя дитини, її соціальне буття, у процесі якого у неї з'являються нові якості та психічні новоутворення [5, с. 76].

Вважаючи імперативність ситуації розвитку ключовою у реалізації спадково закладених психологічних особливостей дитини, ми не можемо оминати увагою важливість інших чинників. Більш глибоко, на нашу думку, можна розкрити особливості становлення особистості дитини та її творчих здібностей з точки зору гуманістичної психології, зокрема теорії самоактуалізації, запропонованої А. Маслоу. У рамках гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс) дитина вважається цілісною унікальною особистістю, яка спрямована на повну реалізацію «Я». А. Маслоу тлумачить самоактуалізацію як прагнення людини до якомога більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей [6]. К. Роджерс розглядає її як процес безперервного довічного формування індивідом самого себе [1, с. 197].

Нам імпонує підхід прихильників гуманістичної психології. Основоположні ідеї представників цього підходу частково перекликаються з думкою вітчизняних психологів про реалізацію спадкових рис. Окрім того, варто відмітити, що згідно з цією теорією, дитина володіє власною внутрішньою мотивацією до саморозвитку, удосконалення, у той час як соціальна ситуація розвитку – зовнішній фактор впливу.

Самоактуалізація притаманна всім людям (особливо творчим). Її суть заключається в наближенні дитини до свого ідеалу через процес саморозвитку особистості, спрямований на вибудовування стратегії життя, на створення ієрархії цінностей, знаходження сенсу життя [1, с. 198].

Однак дитина на етапі раннього онтогенезу нездатна ставити перед собою такі серйозні цілі. Для неї початковим ступенем самоактуалізації є оволодіння новою діяльністю. У ранньому віці дитяча творчість розвивається у ході пізнання властивостей і відносин в предметному світі та під час процесуальної гри. У дошкільному віці вона проявляється в сюжетно-рольовій грі та у продуктивних видах діяльності, зокрема таких, як малювання, ліплення, конструювання, словотворчість. У молодшому шкільному віці до зазначених видів діяльності приєднується самотійна постановка дитиною пізнавальних та дослідницьких завдань,

формулювання гіпотез, самостійний пошук їх вирішення [5, с. 36].

Варто відзначити, що потреба в самоактуалізації з'являється у дитини за умови задоволення базових потреб. А. Маслоу пропонує ієрархічну модель мотивації, засновану на постулаті її уродженості та універсальності, у структурі якого виокремлює п'ять основних потреб:

- фізіологічні потреби;
- потреба в безпеці;
- потреба в любові, прихильності й належності до певної соціальної групи;
- потреба в повазі і визнанні;
- потреба в самоактуалізації [6].

Отже, дитина починає самоактуалізуватися, у разі коли її фізіологічні потреби задовольняються, вона знаходиться у безпеці, оточена любов'ю та впевнена, що її поважають. Такі умови можна трактувати як позитивну соціальну ситуацію розвитку.

А. Маслоу характеризував особистість, що самоактуалізується, як незалежну, креативну, продуктивну, з певним філософським світоглядом. На перший погляд, такі риси не притаманні особистості дитини, проте неможна не погодитися, що з раннього віку дитина починає проявляти свою самостійність, яка пізніше перетворюється у незалежність; креативність та продуктивність проявляється у її творчій діяльності (малюванні, ліпленні і т.д); і під впливом оточення, на основі здобутого емоційного та соціального досвіду, у неї починає формуватися світогляд, що розширюється з роками [3, с. 286].

Тож дитина приходить у цей світ не просто з потенціалом, а й з закладеною тенденцією до його реалізації, що підкріплюється позитивною ситуацією розвитку.

Сучасні дослідження свідчать, що навіть під час внутрішньоутробного життя дитина може почати розвивати цей потенціал за активної участі батьків, адже плід дуже чутливий до різного роду зовнішніх впливів. Наукові факти переконливо доводять про наявність здатності дитини чути звуки та реагувати на емоції матері ще в її утробі (С. Гроф, Т. Верні, Ш. Ташаєв, Ф. Дольто, К. Ельячефф). Тому атмосфера любові і доброзичливості важлива не лише в постнатальному, а й у внутрішньоутробному розвитку. Існує багато прикладів, що підтверджують можливість розвитку здібностей та потенційних можливостей у цей період, які удосконалюватимуться після народження.

Отже, формування творчої особистості може починатися ще з перинатального періоду, коли мати має можливість розвинути у майбутньої дитини закладений творчий потенціал.

Вищевикладене дає підстави для висновку, що ідеальними умовами розвитку творчої особистості є допологове виховання, задоволення

базових потреб дитини після народження та сприятлива соціальна ситуація розвитку, що призводить до виникнення потреби в самоактуалізації.

Проте на шляху розвитку творча дитина часто зустрічає безліч перепон, що перешкоджають реалізації її вроджених задатків. Найчастіше їх появу провокує саме оточення, зокрема батьки, що керуються у виборі занять для дітей стереотипами або ж власними нереалізованими бажаннями.

Згідно з теорією само актуалізації, творча дитина сама підсвідомо знає своє призначення та підсвідомо прагне досягти його. Завданням батьків на цьому етапі може бути спостереження та підтримка. І хоча В. Штерн вважає конфлікт між впливом середовища і внутрішніми схильностями й задатками дитини своєрідним стимулом та поштовхом у становленні її особистості, у деяких ситуаціях його вплив може бути виключно негативним [1, с. 183].

У цьому контексті варто уваги є методика виховання М. Монтесорі, яка запропонувала розкривати потенціал дитини через творчість. Вчена наголошує на тому, що творча активність з'являється внаслідок розвитку здібностей дитини та носить наддіяльний характер. Дитина через творчість проявляє себе, виражає свої почуття та переживання, водночас розвиваючи здібності. Творчість дослідниці вважала запорукою виховання [4].

За М. Монтесорі, освіта – це процес, під час якого дитина самостійно вибудовує свою особистість, задіюючи власний потенціал.

Особливу увагу слід звернути на роль дорослого (зокрема педагога) у системі виховання за М. Монтесорі, яка зводиться до допомоги на прохання дитини «Допоможи мені зробити це самому». Позицію її підтримки у процесі самостійного вибудовування особистості та розвитку власного потенціалу вважаємо найбільш прийнятною для успішної самоактуалізації. [4].

Роль батьків у вихованні творчої дитини має зводитися до розуміння того, що «музикант повинен займатися музикою, художник – писати картини, а поет – складати вірші, якщо, звичайно, вони хочуть жити в мирі з собою» [6].

Варто відмітити, що стиль поведінки батьків та їх ставлення до діяльності дитини є важливим фактором у моделюванні стратегічних напрямів реалізації її творчого потенціалу та розвитку науково-дослідницьких здібностей. О. Кононко вважає, що активно-споглядальний і конструктивний типи керівництва батьків самостійною діяльністю дитини продукують у них творчу та відповідальну поведінку [2, с. 26].

У розвитку творчих здібностей дитини як складових навчально-дослідницьких умінь поряд з впливом батьків важлива роль початкової освіти. Значущість діяльності учителя полягає у вмінні розвивати позитивні традиції, закладені у сім'ї, та коригувати дефіцитарні аспекти, що створює сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу дитини.

Висновок. Творча особистість – цінний потенціал суспільства. Психологічні передумови її формування закладаються в дитинстві, а їх реалізація залежить від таких факторів, як спадковість, соціальна ситуація розвитку та потреба у самоактуалізації. На нашу думку, забезпечення двох останніх умов становлення творчої особистості має стати першочерговим завданням сучасної системи освіти, однією з тенденцій якої є спрямування творчої активності дитини на навчально-дослідницьку діяльність. Урахування психологічних особливостей творчої особистості та глибинно-психологічних чинників її становлення є ключовим у процесі педагогічної взаємодії.

Список використаної літератури

1. История зарубежной психологии / Под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М., 1986. – 397 с.
2. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / О. Л. Кононко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 37 с.)
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу; пер. с англ. А. М. Татлыбаева. – С.-Пб. : Евразия, 1999. – 478 с.
4. Монтессори М. Мой метод / М. Монтессори / – Пер. с фр. Л. Б. Печатникова. – М. : АСТ : Астрель, 2007. – 352 с.
5. Психология развития. Словарь / Под. ред. А. Л. Венгера // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / ред.-сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского. – М. : ПЕР СЭ, 2005. – 176 с.
6. Фрейджер Р., Фейдимен Дж., Маслоу А. и трансперсональная психология // Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен. Теории личности и личностный рост [Електронний ресурс] / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен. – 2002. – Режим доступу : <http://nkozlov.ru/library/psychology/d4410/>

Татьяна Шелег. Психологические предпосылки развития творческих способностей ребенка на этапе раннего онтогенеза.

В статье анализируются социальные и психологические предпосылки развития творческих способностей как составляющих компонентов учебно-исследовательской активности ребенка, что является необходимым условием его успешной жизненной реализации. Особая роль отводится самоактуализации как основному фактору раскрытия творческого потенциала личности, а также роли семьи и педагога в этом процессе. Изучены выходные научно-психологические основы разработки проблемы развития учебно-исследовательских умений учащихся.

Ключевые слова: творческая деятельность, учебно-исследовательские умения, самоактуализация, социальная ситуация развития, творческий потенциал.

Tatiana Sheleg. Psychological Preconditions of the Child's Creative Skills Development at an Early Stage of Ontogeny.

Social and psychological preconditions of the development of child's creative skills are analysed in the article. Special attention is paid to the child's research activity as an important factor of person's successful socialization. Self-actualization, the influence of a family and a teacher are viewed as the main factors of creative potential development. The original scientific psychological principles of research skills development are taken into consideration.

Key words: *creative activity, research skills, self-actualization, social situation of development, creativity potential.*

УДК 159. 923

О. М. Шишова

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У статті розкрито сутність поняття «розвиток соціальної компетентності» за різними програмами дошкільної освіти (державною програмою «Дитина», Вальдорфською педагогікою, педагогікою Монтесорі). Визначено соціальні та психолого-педагогічні чинники, які зумовлюють зростання соціальної компетентності, охарактеризовано рівні її розвитку.

Ключові слова: *взаємовідносини, адаптованість, моральні дії, емоційно-ціннісний прояв ставлення до оточуючих, діяння в оточуючому просторі, когнітивне знання про оточуючий світ, знання, вміння, ставлення.*

Постановка проблеми. Соціалізація сучасного дошкільника відбувається в умовах стрімких суспільних змін. Унаслідок цього засвоєний дітьми множинний досвід здатний виводити їх за межі традиційних соціалізувальних моделей і правил, що не завжди позитивно позначається на їхній соціальній компетентності та на успішності соціалізації загалом.

Реалії сьогодення диктують необхідність створення в дошкільних навчальних закладах умов для розвитку соціальної компетентності, задекларованої у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні.

Тому важливою науковою проблемою є дослідження психолого-педагогічних чинників, які зможуть забезпечити розвиток гармонійної особистості та становлення соціальної компетентності дошкільника.

Вивченням окресленої вище проблеми у педагогічній та віковій психології займалися такі науковці, як М. Лисина, Д. Бех, О. Кононко,